

ПРОЕКТУВАННЯ ПОРТРЕТА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ІНОЗЕМНОГО СЛУХАЧА ПІДГОТОВЧОГО ВІДДІЛЕННЯ

У статті обґрунтовується доцільність урахування в організації мовної освіти іноземних слухачів інженерного профілю диференційних рис портрета їхньої мовної особистості. Професійна складова портрета передбачає забезпечення в навчальному процесі особливого комунікативного простору, в якому відбувається мовна підготовка слухача до виконання соціально-комунікативної ролі техника, механіка, технолога, конструктора, системотехніка, винахідника. Когнітивний рівень мовної особистості іноземного слухача інженерного профілю характеризується такими феноменами, як «інженерний менталітет», «інженерна комунікація», «когнітивний стиль фахівців інженерного профілю». На мовному рівні йдеться про інженерний дискурс.

Ключові слова: іноземний слухач підготовчого відділення, інженерний профіль, мовна освіта, проектування, портрет мовної особистості, професійна, когнітивна, мовна складові.

Постановка проблеми. У кінці ХХ – початку ХХІ століть відбувається зміна наукових парадигм: системно-структурна змінюється антропоцентричною, у центрі уваги якої перебуває мовна особистість, а мова розглядається як конституційна властивість особистості. Поряд із цим спостерігається перехід від двовимірності («людина-мовець» / «людина-слухач») до тривимірності структури спілкування, що відтепер передбачає включення такого компонента, як культурний простір, у якому реалізується комунікація. «Людина у спілкуванні» розглядається крізь призму культурного, ментального, когнітивного, професійного доквілля, де відбувається її життя і діяльність. Зазначене призводить до необхідності пошуку нових підходів до мовної освіти іноземних слухачів підготовчого відділення, які розпочинають її в новому для них мовному, соціокультурному і предметно-професійному оточенні.

Аналіз досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти мовної підготовки іноземних слухачів підготовчих відділень

і студентів ВНЗ були предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Загальні питання теорії і методики навчання російської мови як іноземної досліджувалися М. Вятютневим, Д. Ізаренковим, Т. Капітоновою, Л. Московкіною, А. Суригіним, Н. Шибко та ін. Українська лінгводидактична школа започаткувала роботу над методикою навчання української мови як іноземної в кінці ХХ століття. У царині українськомовної освіти сьогодні вивчаються питання викладання української мови як іноземної у кредитно-модульній системі (В. Чумак, О. Чумак), на матеріалі текстів різних професійних галузей (М. Бондарчук, П. Вовк, В. Радченко та ін.). Дослідження науковців дозволили визначити предмет навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна», її мету й основні завдання, коло знань, умінь і компетенцій, якими повинні оволодіти іноземні слухачі підготовчих відділень і студенти. Водночас потребують подальшого вдосконалення питання виокремлення інженерного профілю навчання в методиці української мови як іноземної. У цьому зв'язку **метою статті** є дослідження портрету мовної особистості іноземного слухача інженерного профілю і його впливу на організацію мовної освіти цього контингенту на етапі довшівської підготовки.

Виклад основного матеріалу. Сучасна лінгводидактика вимагає у створенні навчальних матеріалів виходити з комунікативних потреб суб'єктів навчання. У нашому випадку – майбутніх інженерів, яких необхідно виокремити в самостійний контингент навчання. Відбір змістового і мовного матеріалу необхідно здійснювати на засадах науково обґрунтованої методики, що спирається на певний базовий портрет, представлений у вигляді моделі, що охоплює професійний, когнітивний і мовний рівні.

Опис мовної особистості фахівця будь-якого профілю передбачає, що стрижнем у ньому є професійна складова портрету, оскільки мовна підготовка спрямовується на забезпечення ефективної реалізації мовної особистості у професійному спілкуванні. Аналіз довідкових джерел свідчить, що інженерна діяльність як професія почала формуватися в епоху Відродження. Цей період характеризувався регулярним застосуванням технічних знань у технічній практиці. У кінці ХVІІІ століття інженерна

професія перетворилася на масову, відтак, виникла необхідність систематичної наукової підготовки інженерів. Кінцеве становлення інженерної освіти, яка спиралася на наукові засади, відбулося в кінці XIX – початку XX століть, коли завершився процес формування традиційної дисциплінарної організації науки і техніки. У середині XX століття технічні науки утворили самостійний клас наукових дисциплін, що відрізнялися від природничих наук як об'єктом вивчення, так і внутрішньою структурою. Сьогодні поняття «техніка» в широкому значенні охоплює такі складники: 1) сукупність технічних пристроїв, артефактів – від найпростіших знарядь до найскладніших технічних систем; 2) сукупність різноманітних видів технічної діяльності щодо створення цих пристроїв – від науково-технічних досліджень і проектування до їх виготовлення на виробництві й експлуатації, від розробки окремих елементів технічних систем до системного дослідження й проектування; 3) сукупність технічних знань – від спеціалізованих рецептурно-технічних до теоретичних науково-технічних і системотехнічних [див.: 6]. У цьому зв'язку предметом вишівської підготовки майбутніх інженерів до професійної діяльності є формування в них системи технічних знань, підготовка до використання технічних знань, продукування власних інноваційних науково-технічних знань, готовність до реалізації різноманітних видів технічної діяльності, а предметом довишівської підготовки іноземних слухачів інженерного профілю – забезпечення мовної і мовленнєвої компонент, які дозволять іноземним слухачам успішно оволодіти професійними видами діяльності.

Ефективність процесу підготовки значною мірою залежить від розуміння викладачем-мовником сутності майбутньої професійної діяльності іноземних слухачів. Насамперед викладач повинен чітко усвідомлювати, що інженерні фахівці становлять собою специфічний соціум, професійно-мовленнєва діяльність якого характеризується наявністю специфічного комунікативного простору, тобто «сукупності сфер мовленнєвого спілкування, в якій певна мовна особистість може реалізовувати відповідно до прийнятих у цьому соціумі мовних, когнітивних і прагматичних правил необхідні потреби свого буття» [5, с. 460]. Виділення

комунікативного простору, на думку Т. Васильєвої, є надзвичайно важливим параметром для лінгводидактики, оскільки на його основі створюються навчальні програми для різних контингентів студентів, включаючи студентів інженерного профілю.

У чому ж полягає комунікативний простір інженерів? На думку вченої, він охоплює сфери, у яких інженер реалізовує соціально-комунікативні ролі техніка, механіка, технолога, конструктора, системотехніка, винахідника і т. ін. [3, с. 33]. Спілкування інженера в такому випадку носить моносоціумний характер, що дає можливість науковцям (І. Авдєєва, Т. Васильєва, Г. Левіна) виокремити його в «автентичну інженерну комунікацію». Під автентичною інженерною комунікацією розуміють моносоціумне мовленнєве спілкування між двома чи кількома інженерами, що призначене для обслуговування професійної сфери і має специфіку на когнітивному і мовному рівнях.

Когнітивний рівень мовної особистості інженерного профілю характеризується такими феноменами, як «інженерний менталітет», «інженерна комунікація», «когнітивний стиль фахівців інженерного профілю». Для лінгводидактики виділення інженерного менталітету, під яким розуміють ступінь сформованості / несформованості професійного мислення, є надзвичайно важливим, оскільки інженерний менталітет є домінантним критерієм, що впливає на процеси сприйняття і породження мовлення взагалі та вивчення мов у процесі довшівської підготовки зокрема, у межах інженерної комунікації. Урахування існування різних лінгво-когнітивних стилів повинно враховуватися в організації мовної підготовки майбутніх інженерів на етапі їх навчання на підготовчому відділенні. Т. Васильєва наголошує на важливості для викладача-мовника побачити «різницю між дидактичними прийомами навчання в інженерно-технічному ВНЗ і гуманітарному, який закінчував сам викладач. Усвідомлення того, що наші учні за сприйняттям і породженням мовлення не такі, як ми, є для нас повною несподіванкою» [3, с. 46]. У цьому зв'язку науковці-лінгводидакти (І. Авдєєва) здійснюють спроби розробки узагальнених лінгво-когнітивних портретів студентів інженерного профілю. Ученою, зокрема, визначено такі лінгво-когнітивні особливості іноземних слухачів

інженерного профілю, як полenezалежність, аналітичність, дедуктивність, рефлексивність, абстрактна категоризація і гнучкість пізнавального контролю [2, с. 36-37].

На мовному рівні можна говорити про інженерний дискурс. Кожна мовна особистість володіє певним набором знань і уявлень, які можуть носити як індивідуальний, так і колективний характер. Оскільки, окрім індивідуального досвіду і конкретної ситуації смисл значною мірою пов'язаний із професійною, соціальною і загалом груповою приналежністю певної людини (О. Леонтьев), а особистість входить у суспільство через соціальні групи (Є. Тарасов), то окрім двох вищезазначених (індивідуального і колективного), існує ще й «третє» уявлення – «уявлення, властиве спеціалісту, сформоване на основі знань, обов'язкових для члена професійної групи, професійного соціуму» [4, с. 44]. Інженерний дискурс характеризується такими ознаками, як однозначність змісту, відсутність різночитань у застосуванні термінів, монофункціональність лексики.

Окрім цього, інженерний дискурс відзначається специфікою розв'язання інженерних завдань. Будь-яка інженерна діяльність, на думку І. Авдєєвої, характеризується чотирма основними етапами: 1) формулювання задачі; 2) пошук варіантів рішення; 3) аналіз варіантів рішення; 4) оцінка і вибір рішення [1, с. 183-207]. Екстраполяція етапів інженерного пошуку на аналіз текстів підручників із фундаментальних і вузькопрофільних дисциплін інженерного циклу дозволив виявити універсальну структуру інженерних текстів – «архітекtonіку інженерного тексту». Для лінгводидактики це означає, що архітекtonіка інженерного тексту / дискурсу, яка є однаково передбачуваною для комунікатора й комуніканта і становить собою певний алгоритм, є структуроформувальним чинником інженерної комунікації.

Опора на етапність розв'язання інженерних завдань дозволяє визначити основні професійно-мовленнєві вміння, необхідні майбутнім фахівцям для ефективної інженерної комунікації. Зокрема, на етапі *формулювання задачі* важливими є такі вміння, як 1) формулювання технічних вимог із використанням стандартних формулювань (володіння усним і писемним мовленням. Переважає писемне мовлення); 2) читання креслення – вміння

переходити від графічної інформації до словесного опису виробу (вся інформація на кресленні згорнута і формалізована. Переважає усне мовлення). Для етапу *пошуку варіантів рішення* важливими є вміння словесно описувати схему і взаємодію елементів схеми. Для цього необхідно володіти термінологією, що застосовується в інженерії, дотримуватися логіки викладу, правильно застосовувати засоби міжфразового зв'язку в реченні і абзаці (володіння усною і писемною формами наукового монологічного мовлення). Для *аналізу варіантів рішення* необхідне володіння спеціальною термінологією у сфері математичного моделювання; вміння словесно здійснювати перехід від технічного опису об'єкта до формалізованого опису мовами інших дисциплін, зокрема, мовою математики, логіки, фізики, техніки (наприклад, якщо необхідно дослідити властивості шпильки, її моделюють як пружну балку, що зазнає навантажень згинання: технічний об'єкт – шпилька (реальний об'єкт), опір матеріалів – балка (ідеальний об'єкт), математична модель – формула розрахунку згинання балки (володіння усною і писемною формами наукового мовлення). На *етапі оцінки результатів* важливого значення набуває володіння термінологією; навички роботи з науково-технічною довідковою літературою; вміння написати оглядовий реферат (володіння науково-технічним підстилем у писемному монологічному мовленні). Формування зазначених професійно-мовленнєвих умінь в іноземних слухачів інженерного профілю необхідно започатковувати вже на рівні підготовчого відділення і послідовно реалізовувати на всіх подальших етапах мовної підготовки у ВНЗ.

Доцільно зважати на те, що професійно-мовленнєва діяльність інженерних фахівців не обмежується моносоціумною монокультурною комунікацією. У випадку співпраці з іноземними партнерами характер комунікації інженерів змінюється з моносоціумної монокультурної на моносоціумну міжкультурну. При цьому взаємодія відбувається на рівні спільної науково-технічної діяльності у сфері ділового спілкування. Основними діадами професійно-ділового спілкування є: інженер – замовник, інженер – виробник, інженер – споживач. Відтак, на етапі *роботи із замовником, виробником, споживачем* професійними комунікативними потребами інженера є володіння професійно грамотним зв'язним мовленням для: обговорення труднощів у виконанні завдання; формулювання технічного завдання; уточнення техніч-

ного завдання; здійснення замовлень обладнання і т. ін. для забезпечення професійної діяльності; ведення переговорів про купівлю, продаж обладнання тощо (володіння усною літературною і науковою діалогічною формою мовлення, діалогічним мовленням з елементами монологу, навичками ділового спілкування).

Висновки. Таким чином, проектування портрета мовної особистості іноземного слухача підготовчого відділення інженерного профілю дозволяє визначити пріоритети щодо організації його мовної освіти – навчання повинно спрямовуватися на формування в іноземних слухачів підготовчого відділення готовності до професійної комунікації, розв’язання технічних завдань, вироблення «інженерного мислення», здійснення комунікації в різноманітних мовних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Авдеева И. Б. Архитектоника инженерного текста как объект описания подязыка специальности и как объект обучения ему : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения русскому языку как иностранному» / И. Б. Авдеева; ИРЯП. – М., 1997. – С. 183-207.
2. Авдеева И. Б. Методика обучения русскому языку учащихся инженерного профиля: феномен *deja vu* / И. Б. Авдеева // Проблемы преподавания РКИ в вузах инженерного профиля: межвуз. сб. научн. тр. / [под ред. Г.М. Левиной]. – М.: Янус-К, 2003. – С. 30-38
3. Васильева Т. В. Отбор и описание лексико-грамматического материала: подязыки специальности для учащихся инженерного профиля: [монография] / Т. В. Васильева. – М.: ИЦ ГОУ МГТУ «Станкин», Янус-К, 2005. – 316 с.
4. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность / В. В. Красных. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 270 с.
5. Прохоров Ю. Е. Коммуникативное пространство языковой личности в национально-культурном аспекте / Ю. Е. Прохоров // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ: Доклады и сообщения российских ученых (Братислава, 1999 г.) – М.: [Б. и.], 1999. – С. 450-465.
6. Степин В. С. Философия науки и техники : учебн. пособие / Степин В. С., Горохов В. А., Розин М. А. – М.: Гардарики, 1996. – 342 с.

Елена Ковтун

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПОРТРЕТА ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ИНОСТРАННОГО СЛУШАТЕЛЯ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ОТДЕЛЕНИЯ

В статье обосновывается целесообразность учета в организации языкового образования иностранных слушателей инженерного профиля дифференциальных особенностей портрета их языковой личности. Профессиональная составляющая портрета предусматривает обеспечение в учебном процессе особого коммуникативного пространства, в котором

происходит языковая подготовка слушателя к выполнению социально-коммуникативной роли техника, механика, технолога, конструктора, системотехника, изобретателя. Когнитивный уровень языковой личности иностранного слушателя инженерного профиля характеризуется такими феноменами, как «инженерный менталитет», «инженерная коммуникация», «когнитивный стиль специалистов инженерного профиля». На языковом уровне речь идет об инженерном дискурсе.

Ключевые слова: иностранный слушатель подготовительного отделения, инженерный профиль, языковое образование, проектирование, портрет языковой личности, профессиональная, когнитивная, языковая составляющие.

Olena Kovtun

DESIGNING OF LINGUISTIC IDENTITY PORTRAIT OF FOREIGN LISTENERS OF PREPARATORY DEPARTMENT

The article proofs the necessity of relying on differential features of linguistic identity portrait of foreign listeners of engineering profile in organization of their language education at the preparatory department. The linguistic identity portrait embraces professional, cognitive and language components. The professional component is viewed as a key one, as predominant task of language education lies in ensuring effective realization of a language identity in professional communication. The above-mentioned requires creation and implementation in the training process of a special communicative environment in which a foreign listener is trained to perform socio-communicative parts of a technician, mechanic, technologist, designer, system engineer, and inventor. The cognitive level of the linguistic identity of foreign listener of engineering profile is characterized by such phenomena as «engineering mentality», «engineering communication», «cognitive style of engineering specialists». Differentiation of engineering mentality (viewed as a degree of development of professional thinking) is extremely important for the methods of foreign language teaching because engineering mentality is dominant factor that affects processes of reception and production of speech on the whole, and the process of foreign language assimilation by listeners of engineering profile at the preparatory department in particular. The following lingo-cognitive features characterize foreign listeners of engineering profile: field independence, analyticity, ability to deductive thinking, reflexivity, abstract categorization and flexibility of cognitive control. Linguistic component is associated with engineering discourse. Engineering discourse is characterized by such features as simplicity of content, lack of ambiguity in the use of terms, monofunctional vocabulary.

Key words: foreign listener of the preparatory department, engineering profile, language education, designing, portrait of linguistic identity, professional, cognitive and language components.

References

1. Avdeeva, I. B. (1997) *Arhitektonika inzhenernogo teksta kak ob#ekt opisaniya pod#jazyka special'nosti i kak ob#ekt obuchenija emu*. Diss. kand. ped. Nauk [Arhitektonika engineering text description of the object sub-language specialty and

- as an object of study to him. Doctoral thesis], Moscow, pp. 183-207 (in Russian).
2. Avdeeva, I.B. (2003) Metodika obuchenija russkomu jazyku uchashhihsja inzhenerenogo profilja: fenomen deja vu [Methods of teaching Russian language students of engineering profile: the phenomenon deja vu]. In: Levinoj G.M. (Eds.) *Problemy prepodavanija RKI v vuzah inzhenerenogo profilja* [Problems of teaching Russian as a foreign language in high schools of engineering profile], Moscow, Janus-K, pp. 30-38 (in Russian).
 3. Vasil'eva, T.V. (2005) *Otbor i opisanie leksiko-grammaticeskogo materiala: pod#jazyki special'nosti dlja uchashhihsja inzhenerenogo profilja* [The selection and description of the lexical and grammatical material], Moscow, IC GOU MGTU «Stankin», 316 p. (in Russian).
 4. Krasnyh V. V. (1998) *Virtual'naja real'nost' ili real'naja virtual'nost'* [Virtual reality or real virtuality], Moscow : Izd-vo MGU, 270 p. (in Russian).
 5. Prohorov, Ju. E. (1999) Kommunikativnoe prostranstvo jazykovej lichnosti v nacional'no-kul'turnom aspekte [Communicative space of language personality in the national-cultural aspect]. In: *IX Congress The International Association of Teachers of Russian Language and Literature* (Bratislava, 1999) Moscow, pp. 450-465. (in Russian).
 6. Stepin, V. S., Gorohov, V. A., Rozin, M. A. (1996) *Filosofija nauki i tehniki* [Philosophy of science and technology], Moscow, Gardarika, 342 p. (in Russian).

Одержано 10.05.2015 р.
